

TOPLUMSAL KİMLİK OKURYAZARLIĞI

Süleyman YURTTAŞ*

SOCIAL IDENTITY LITERACY

Öz

Bu çalışma modern ya da postmodern dönem olarak kabul edilen günümüz dünyasında yaşayan bireylerin toplumsal kimliklerini konu edinmektedir. Çalışma, toplumsal kimlik konusunu teorik ve kavramsal bir perspektiften ele almaktadır. Çalışma, Lévi-Strauss'un bricolage (yaptakçılık) kavramına atıfta bulunarak kimlikleri, kimlik yaptakçılığı üzerinden ele alıp günümüz dünyasında kimlik oluşturma ve dönüşüm süreçlerinde, aktörlerin sahip oldukları bilgi, beceri ve yeterliliklerin önemine vurgu yapmaktadır. Buradan hareketle çalışma, toplumsal kimlik okuryazarlığı olarak kavramsallaştırılan bir kavramı literatüre kazandırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, toplumsal kimlik okuryazarlığı, toplumsal kimlikleri; tanıma, anlama, çözümlenme; kimlikler arasındaki farklılıkları, uyumsuzlukları ve benzerlikleri fark etme ve bunları kabullenme, diğer kimliklerle sağlıklı ilişkiler yürütebilme, kendi kimliğini oluşturma ve dönüştürme noktasında karşılaştığı sorunlarla baş edebilme ve sorunları çözebilme yeterliliği olarak tanımlanmıştır. Yapılan çalışma, kimlik ile yeterlilik, farkındalık, bilgi ve beceri arasında bir bağ kurması açısından öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Kimlik Okuryazarlığı, Kimlik, Okuryazarlık, Yaptakçılık.

Abstract

This study focuses on the social identities of people living in today's world, which is accepted as a modern or postmodern period. It treats the issue of social identity from a theoretical and conceptual perspective. Based on Lévi-Strauss's concept of bricolage this study identifies identities as patchwork-identities. In this way it emphasizes the importance of knowledge, skills and competences of actors in the process of identity formation and transformation in today's world. Hence, the study aims to introduce a concept to literature, which can be coined as a social identity literacy. In this study, social identity literacy is defined as the ability to recognize, understand and analyse social identities. Therefore it includes the recognition of differences and similarities between identities, the acceptance of discrepancy, the conduction of healthy relationships with other

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: syurttas@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0631-5252>.

identities, the ability to cope with the problems faced in creating and converting the own identity and solving the problems in connection with the identity. The study is important in terms of establishing a connection between identity and competence, awareness, knowledge and skill.

Keywords: Social Identity Literacy, Identity, Literacy, Bricolage.

1. Giriş

Toplumsal yaşam ele alındığında bütün bireylerin farklı kaynaklardan beslenen kimliklere sahip olduğu ve bu kimlikler etrafında rollerini sergilediği görülmektedir. Geleneksel dönemin mobiliteden uzak toplumlarında, bireylerin nispeten daha durağan ve belirli bir kimlik çerçevesinde yaşadığı görülmektedir. Buna karşın günümüz modern (veya postmodern) dünyasında ulaşım imkânlarının artması; eğitim, sanat, turistik faaliyet vb. nedenlerle bireylerin sürekli hareket halinde olması; internet ve dijital medya sayesinde dünyanın her noktasıyla bilgi alışverişinin yapılması; iç savaş, doğal afet, soykırım vb. nedenlerden dolayı kitlesel göçlerin yaşanması gibi durumlar, bireylerin ilişki kurduğu kimliklerin sayısını ve çeşitliliğini arttırmış ve bu durum da kimlikler hakkında bilgi sahibi olmanın ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Bu mobilize ve akışkan süreç içerisinde bireyler, bir taraftan başka bireylerin kimlikleri hakkında bilgi elde etme, onları değerlendirme ve onlarla ilişki kurma konularında sorun yaşarken diğer taraftan da kendi kimlikleri ile ilgili tanımlama, anlamlandırma ve ilişkilendirme sorunları yaşamaktadır.

Günümüz dünyasında “gördüğü şeyler ve olgular arasında bağlantılar kuramayan; (...) fragmanlaştırılmış, atomize edilmiş bir yaşam ve kompartmanlara ayrılmış bir kişilik içinde yaşadığı için (...) gitgide hırçınlaşan, huzursuzlaşan” (Oskay, 1982: 76-77) ve kim olduğunu bulmaya çalışan her yaştan bireyle karşılaşmak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında gelişim psikolojisi alanında, ergenlik ya da genç yetişkinlik döneminin bir sorunu olarak kabul edilen kimlik kazanımının, günümüz dünyasında sadece belirli yaş aralıklarıyla ilişkilendirilebilecek bir durum olmadığı görülmektedir. Yani kimlik oluşturma ve devamında toplumsal değişme ile paralel olarak görülen kimlik dönüşüm süreçleri, günümüz insanının ömrünün neredeyse bütün dönemlerini kapsamış durumdadır.

Önemli bir gelişim psikoloğu ve psikanalist olan Erikson, ergenlerin çözmesi gereken temel görevin kimlik duygusunu geliştirmek olduğunu savunur. Bu sayede ergen, “Ben kimim?” sorusuna cevap bulabilecek ve kendini tanımlama süreci olarak kabul edilen kimlik bunalımı sona erecektir. Aslına bakıldığında olumsuz bir görünümü olan “kimlik bunalımı” kavramı, Erikson’a göre sağlıklı bir psiko-sosyal gelişim için gereklidir. Birçok gelişim psikoloğu açısından da ergenlik dönemi

içerisinde yaşanan kimlik bunalımı, pek çok farklı inanç, rol ve davranışların denenebilmesi, değiştirilebilmesi veya terk edilebilmesi için bir fırsat sunar (Atkinson vd., 2012: 99). Erikson'a göre ergenin bunalım ya da kriz yaşamasının nedeni de sosyal dünya içerisinde farklı seyircilerin önünde farklı roller oynaması ve kimliğini keşfetmeye çalışmasıdır. Erikson'a göre ancak bu krizin üstesinden gelen bireyler tutarlı bir öz kazanabilirler (Gerrig ve Zimbardo, 2017:318). Kimlik bunalımı çözülmeyen de tutarlı bir benlik ve hayatı değerlendirebilecek içsel bir standart oluşturmak mümkün değildir. Böylesi bir durum yani kimlik bunalımını çözememe durumu da "kimlik karmaşası" olarak kavramsallaştırılır (Atkinson vd., 2012: 99). Kimlik karmaşası veya kimlik kargaşası, kimlik bunalımından farklı olarak doğal ve normal bir süreç değildir. İnsanın nereye ait olduğu ve nereye gideceği konusundaki şaşkınlığını belirten patolojik bir görünüm kazanan ve topluma karşı davranışlara da dönüşen bir durumdur (Onur, 2006: 411).

Günümüz dünyasında bireylerin ergenlik ya da genç yetişkinlik dönemleri içerisinde kimlik bunalımlarını çözerek kimlik karmaşasından kurtulmaları da oldukça zor gözükmektedir. Çünkü bireylerin, sosyal ve sanal dünyalar içerisinde karşılarında rol oynadığı bireylerin hem sayısı hem de en önemlisi çeşitliliği artmıştır. Bununla beraber rol model alınabilecek bireylerin de sayısı ve çeşitliliği artmıştır. Bu karmaşalı durum içerisinde bireylerin hayatlarının en önemli sorularından olan "Ben kimim?" ve "Ben nereye aitim?" sorularına cevap verebilmeleri noktasında bilgi, beceri ve yeterliliğe ihtiyacı bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı da bu düşünceden yola çıkarak, literatüre kimlik hakkında yeni bir bakış açısı ve yeni bir kavram kazandırmaya çalışmaktır. Çalışmada günümüz dünyasındaki kimlik çeşitlilikleri ile karşı karşıya kalan ve hangi yaşta olursa olsun kendi kimliğini brikolage (yaptakçılık) yoluyla oluşturmayı deneyen bireyler açısından bilgi ve yeterliliklerin önemine vurgu yapılarak yazar tarafından önerilen toplumsal kimlik okuryazarlığı kavramı ile bir çözüm önerisi getirilmeye çalışılmıştır.

Literatürde modern ya da postmodern dünyada görülen kimlik ve kimlik krizleri ile ilgili birçok çalışma ve görüş bulunmasına rağmen, kimlik oluşturma ve kimliklerin yaşam içerisindeki dönüşüm süreçlerinde bireylerin sahip oldukları yeterliliklerin, bilgilerin ve becerilerin okuryazarlık ile geliştirilebileceğine dair bir öneri bulunmamaktadır. Çalışma, literatüre bir öneri getirmesi ve "toplumsal kimlik okuryazarlığı" şeklinde yeni bir kavram kazandırılmaya çalışılması açısından önemlidir.

Çalışmada, önce kimlik ve kimlik hakkındaki tartışmalara değinilmiş, ardından brikolage (yaptakçılık) kavramıyla günümüz kimlik oluşturma ve dönüşüm süreçleri arasında bir bağ kurulmuştur. Sonraki bölümde ise çalışmanın ana amacını oluşturan toplumsal kimlik okuryazarlığı kavramı tanımlanmaya ve kavrama açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

2. Toplumsal Kimlikler

Avrupa sosyal bilimlerinde John Locke'dan beri "self" (benlik, kendilik) terimi ile açıklanmaya çalışılan kimlik, 20. yüzyılda "aynıyet, değişmezlik ve süreklilik" anlamı taşıyan ve "idem" sözcüğünden gelen "identity" kavramıyla ifade edilmektedir (Öztürk, 2007:4). Bu kavramlaştırmalar, kişilik, özne ve kimlik gibi kavramların sosyal bilimler ve felsefe alanında uzun süreden beri tartışıldığını göstermektedir. Bununla beraber modernleşme ile birlikte ortaçağın din merkezli dünya görüşünün yerini, insanı merkeze alan bir dünya görüşüne dönüşmesi kimlik, özne ve kişilik kavramlarının anlamlarını da dönüştürmüştür. Modernleşme ile birlikte insan, "özne" olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Daha önceleri soyut, bireysel, tarihten ve toplumdaki kopuk, sabit ve toplumsallıktan yoksun olarak kabul edilen özne, modern felsefi düşünce ile potansiyelini geliştirebilen, devamlılığı olan ve kendini tanıyabilen bir bütün olarak algılanmaya başlanmıştır (Larrain, 1994:198).

Kimlik ve özne kavramlarında görülen bu algılama farklılıklarının birden bire ortaya çıkmadığı söylenmelidir. Zaten kimlik üzerine yapılan çok sayıda felsefi tartışmaya rağmen, bu kavramlar 20. yüzyıla kadar çok da popüler olmamıştır. Kimlik kavramının ön plana çıkmasında özellikle özcü anlayışa karşı çıkan psikodinamik ve sosyolojik geleneklerin etkili olduğu görülmektedir (Marshall, 1999:405). Psikodinamik ve sosyolojik yaklaşımlar, özcü görüşün savunduğunun aksine kimliklerin, kararlı, istikrarlı ve sabit olmadığını, bunun yerine değişken ve akışkan olduğunu savunmaktadır.

Günümüz sosyal bilim anlayışı, artık özcü yaklaşımlara sıcak bakmamaktadır. Özellikle modern ve/ya postmodern dönemin toplumsal yaşantısını ele alan ya da bunlara değinen sosyal bilimciler, kimliklerin değişkenliğinden ve akışkanlığından bahsetmektedir. Örneğin Maalouf'a (2000:25) göre kimlikler yaşam süreci içerisinde oluşmakta ve sürekli değişmektedir. Yine Chambers (2014: 44) de benzer görüştedir. Ona göre, kimlikler asla kesinliğe kavuşmaz. Kimliğin yolculuğu devam eder ve varlığını devam ettirmesi de ancak hareketli olmasıyla mümkündür.

Kimliğin tanımlanmasındaki bu farklı bakış açıları, içinde bulunulan dönemden etkilenmektedir. Modern öncesi dönemlerde bireylerin daha izole toplumlarda yaşaması, kimlik kavramının günümüz dünyasından daha farklı bir şekilde ele alınmasında etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Giddens'a (1994:94) göre modern öncesi dönemde her ne kadar nüfus hareketleri, göçebelik ve tüccarlar ile macera arayışı içinde olan bireylerin uzun yolculukları gibi olgulara çok rastlansa da nüfusun büyük bir bölümü durağan ve izole olmuş halde yaşamlarını sürdürmekteydi. Bu durağanlık ve izolasyon bireylerin farklı yaşam biçimleriyle ve buna bağlı olarak farklı kimliklerle karşılaşmasını da kısıtlamaktaydı. Modernleşme ile birlikte bu durağanlık ve izole durumun ortadan kalktığı görülmüştür.

Kimlik kavramını kültür ile ilişkilendirerek ele alan Güvenç'e (1996:5) göre modern öncesi toplumlarda görülmeyen fakat modern toplumlarda fazlasıyla görülen sosyo-kültürel değişimlerin yayılması ve hızlanması, aslında geleneksel toplumlarda da bir kimliğe sahip olan fakat kimlikleri ile ilgili bir sorun yaşamayan bireylerin modern dönemde bir kimlik sorunu yaşamasına neden olmuştur. Yani kimlik her dönemde olmasına rağmen modern dönemde görülen hızlı değişimler ile birlikte bireyler bir kimlik sorunu yaşamaya başlamıştır.

Kimliklerin modernizmle birlikte bir soruna dönüşmesiyle ilgili benzer düşünceler Bauman (2018:116-117) tarafından eleştirilmiştir. Bauman'a göre kimlik, modern bir icattır ve modernliğin kimlikleri yerinden ettiği ve kimlikleri yüksüzleştirdiğini düşünmek yanlıştır. Kimlik hiçbir zaman bir sorun haline gelmemiştir çünkü kimlikler ancak bir sorun olduğunda var olabilmiştir. İnsanın kendi kimliği ile ilgili düşünmesini tetikleyen şey bireyin nereye ait olduğunu sorgulamasıdır. Yani bireyler toplumsal yaşantı içerisinde yer alan davranış biçimleri ve kalıpları arasında nerede durduğundan ve bu duruşunun diğer insanlar tarafından uygun bulunup bulunmayacağından emin olmadığında, bunlardan kuşku duyduğunda kimlik üzerine düşünmeye başlar. İşte bu açıdan ele alındığında kimlik, bahsedilen belirsizliklerden kaçış arayışına verilen addır.

Bauman, kimlik konusundaki tartışmaları modern ve postmodern dönemler açısından da ele almıştır. Kimlik sorununun devam ettiğini fakat modernlik boyunca var olan bir sorun olmadığını tekrar vurgulayan Bauman, modern dönemde kimliğin inşa edilmesi ve inşa edilen kimliklerin sağlam ve sabit tutulması için mücadele eden bireylerin, postmodern dönemde sabit kimliklerden nasıl kaçınılmasına kafa yordüğünü belirtir. Modern dönem sabit, silinemeyen fotoğraf kâğıdı iken, postmodern dönem ise silinebilen yeniden kullanılabilen, sabit kalmayan videokasettir. Yine modern dönem çelik ve betonla inşa edilen

bir yapı iken postmodernizm plastikten inşa edilen bir yapıdır. Özetle modern dönemde kimlik yaratılan, korunan ve sabitlenen postmodern dönemde ise yeniden kullanıma sokulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bauman, 2018:116)

Berger ve Luckmann ise modern ve modern öncesi toplumlarda kimlik konusunu ele alırken toplumsal kurumların önemine vurgu yaparlar. Onlara göre kurumlar güçlerini, sorgulanmayan meşruiyetlerinden alırlar. Ne zaman ki roller, kimlikler, değerler ve dünyayı keşfetme yolları üzerine düşünölmeye başlanırsa o kurum tehlikeyle karşılaşır. (Berger ve Luckmann, 2016: 63) Modern dönemde olan da budur. Yani çoğulcu düşünce, kurumları sorgulamış ve onları zayıflatmıştır. Modern öncesi dönemlerde var olan toplumsal kurumlar bütün bir hayatın idamesinde bireylerin eylemlerine bir anlam yükler ve anlam üretirken, modern toplumlarda şartlar değişmiş ve yine anlam üreten kurumlar bulunmasına rağmen modern öncesi toplumlara kıyasla bu kurumlar azalmıştır. Anlam üretimi, iletimi ve bunların dayatılması konusunda farklılıklar oluşmuştur. Örneğin, modern öncesi toplumlarda eşler ve ebeveynlerle çocuklar arasındaki ilişkiler katı çizgilerle belirlenmiştir. Modern dönemde ise bu ilişkilerdeki katı değerleri bulmak zordur (Berger ve Luckmann, 2016: 29-30).

Modern çoğulculuk, akıselim “bilgi”ye zarar verdi. Dünya, toplum, yaşam ve bireysel kimlik, hepsi sorulara tabi tutuldu. Bunların hepsi çoklu yorumlara maruz bırakıldı ve her yorum kendi muhtemel eylem perspektiflerini tanımladı. Hiçbir yorum, hiçbir muhtemel eylem dizisi, bugün tek doğru ve sorgulanamaz gerçek olarak kabul edilemez artık. Bireyler, bundan dolayı, hayatlarının şimdiye kadar olanından çok daha farklı bir tarzda olup olmaması gerektiği sorusuyla sık sık karşı karşıya kaldılar. Bu durum bir taraftan büyük bir özgürleşmeye, yeni ufuklara ve yaşam olasılıklarına yelken açarak, eskinin dar kalıplarından kurtaran ve varoluşun sorgulanamaz modeli şeklinde tecrübe edildi. Ancak, aynı süreç, genelde aynı bireyler tarafından, kendi gerçekliklerindeki yeni ve alışılmadık olanları tekrar tekrar anlamlandırmaya zorlayan bir baskı unsuru olarak da göröldü. (...) (İ)nsanların pek çoğu, alternatif hayat şekillerine sıkıca bağlı olan yorum olasılıklarıyla dolu karmakarışık bir dünyada kendilerini güvensiz ve kaybolmuş hissetmektedirler. (Berger ve Luckmann, 2016: 60).

Touraine üstü kapalı bir şekilde, modern dönemde toplumsal kurumların ve dinin insanlar üzerindeki etkilerinin azalmasının yarattığı etkileri şu şekilde açıklar:

Modernlik, aynı zamanda hem doğal, hem de tanrısal olan, hem akıl karşısında saydam hem de yaratılmış olan kutsal dünyayı sekteye uğratmıştır. Onun yerine, son ereklere insanın artık ulaşamayacağı bir dünyaya göndererek, akla ve dünyevileşmeye ait bir dünya koymamış; gökten yere inmiş, insanlaşmış bir Özne ile teknikler tarafından kullanılan bir nesnelere dünyası arasındaki ayrılığı dayatmıştır. (Touraine, 2002: 17)

Larrain (1995: 208-211) da küreselleşmenin etkilerinden yola çıkarak günümüz dünyasında, kimlik kavramını aşındıran dört faktörden bahseder. İlk olarak toplumsal anlamda, hızlı ve büyük bir değişimle birlikte kısa süreler içerisinde yeni örgütlenme biçimleri ortaya çıkmış ve bu durum; fikirlerin, emek süreçlerinin ve modanın kısa ömürlü şeyler haline gelmesine neden olmuştur. İkinci olarak, zaman ve mekânın sıkışması olarak tanımlanabilecek olan bir değişim ile birlikte, dünyanın herhangi bir yerinde olan bir olay, başka bir mekânda olanların etkilenmesine neden olmuştur. Üçüncü olarak ekonomik ilişkiler küreselleşmiş ve fordist üretim tarzı yerini küçük firmalara dayalı, esnek çalışma zamanlı bir sisteme dönüştürmüştür. Son olarak, küreselleşme iletişimi, politikayı ve kültürü de etkilemiştir. Amerika'nın etkilerinin egemenliğinde oluşan küresel kitle kültürü nedeniyle gösteri ve boş zaman etkinlikleri artık dünya çapında bir tahakküm altında bulunmaktadır.

Yukarıda ele almaya çalıştığımız bütün bu değişimler, bireysel kimliklerin parçalandığına dair bir fikrin doğmasına neden olsa da Larrain bu fikre katılmadığını belirtir.

Öznenin parçalandığını iddia etmek, nesnelliğin zafer kazandığını varsaymakla, bireyin bütünlük anlayışının tamamen yıkılmasına yol açan bilinçsiz yapısal güçlerin yengisini öngörmekle eşanlamlıdır. Fakat bunu kabul etmek araç ve amacın nihai yenilgisini, öznenin ortamı değiştirmeye yetenekli olmadığını, herhangi bir alternatif akılcı gelecek oluşturmaya muktedir olmadığını, kabul etmek demektir. (Larrain, 1995: 211)

Larrain, öznenin parçalanmadığını iddia etmesine rağmen özellikle küreselleşmenin de eşlik ettiği veya neden olduğu hızlı toplumsal değişimin kimlikler üzerinde büyük etkilere neden olduğunu kabul etmektedir (Larrain, 1995: 211). Larrain'in kabullenmekten çekindiği, öznenin, bunun yanında daha da ileri giderek hatta toplumun yok olduğunu savunan görüşler, yine küreselleşme ve modern-postmodern dönemin etkileriyle bireylerin mekanik bir toplum modeli içinde

yaşadığını ve kendi kendini yönetme olgusundan uzaklaştığını savunmaktadır.

İnsanın kolektif bir eyleme veya bir bütüne katılma kapasitesi, kendi eylemleri ile bu eylemlerin onun yaşamsal dünyasındaki sonuçları arasında bir bağ kurma yeteneğine bağlıdır. Eğer bu korelasyon zayıf, belirsiz ise bireyin eyleme yönelik motivasyonu kaybolmaktadır; bu, sosyal nedenselliğin gevşemesi olgusudur ve bir bakıma post-modern dünyanın oluşumunu ve öznenin ölümünü de açıklamaktadır (Bilgin, 2007: 19).

Öznenin, tarihin hatta toplumların sonunun gelmiş olduğuna dair tartışmaların yapılmasındaki temel nedenin hızla dönüşen toplumların ve (buna bağlı olarak da) bireylerin kimlikleri ile ilgili yaşadıkları krizler olduğu görülüyor. Bu krizlerin temelinde yer alan durum ise belki de arzulanan özgürlük arayışıdır. Bauman'a (2010:118-119) göre modern toplumların klasik kabul edilebilecek dönemlerinde bireylerin yaşadıkları acı ve ıstırapların ana kaynağı, toplumsal emniyeti sağlamak için kişisel özgürlüklerin bir bölümünden vazgeçilmesidir. Günümüz postmodern toplumlarında ise tersine bir durum yaşanmaktadır. Yani emniyet bir tarafa bırakılarak, özgürlüğü engelleyen ve buna bağlı olarak korku ve çabı oluşturan sınırlamalar ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

3. Özgürlük ve Farklılık Arayışçılığı: Kimlik Yaptakçılığı

İster kimlik sorununun, modernleşmeyle ya da postmodern süreçle başladığı savunulsun, isterse de kimliğin zaten sorunlardan doğduğuna inanılsın, ister öznenin öldüğünden isterseniz de yaşamaya devam ettiğinden dem vurulsun, günümüz insanı; adına sorun, kriz, bunalım, kargaşa, karmaşa, belirsizlik, melezleşme, kimliksizleşme vb. denebilecek bir durumla karşı karşıyadır. Bir taraftan bireyselleşmesi ve özgürleşmesi gerektiği salıklanan günümüz insanına diğer taraftan etnosantrik tutumlarla bezenmiş “sen bizden değilsin”, “sen onlardansın” ya da “sen bizdensin” mesajı verilerek bir grubun, toplumun üyesi olarak bir kimliğe sahip olduğu hatırlatılmaktadır. Bunun yanında bireyselleşmeye ve bireysel kimliği ile varlığını devam ettirmeye çalışan günümüz insanı bu çabalarının mutluluk arayışında çok da işe yaramadığını fark etmektedir.

Özellikle modernleşme sürecine dâhil olma konusunda gecikmeler yaşamış Türkiye gibi ülkelerde yaşayan insanlar, bir taraftan küresel kitle kültürünün etkisi altında dünyanın geri kalanı ile bütünleşmeye ve aynışmaya çalışırken, diğer taraftan da bireyselleşmeye, özelleşmeye çalışmaktadır. Bir diğer taraftan da kendi kültürel kodlarına sahip çıkma ile yine özgürleşme ve bireyselleşme arasında kalmaktadır. Bu durumdan

daha çok gençlerin ve daha özeldede ergenlerin etkilendiğini söylenilse de yetişkinlerin ve yaşlıların da bu sürece ortak olduğu görülmektedir.

Gelenekleri, dini inançları, giyimden yemeğe kadar yaşam tarzları ve aile yapıları ile toplumsal ilişkilerini sürdüren; fakat bütün bu deneyimlerine ters ya da alternatif unsurları küreselleşme ile tadan bireyler, “Ben kimim?” sorusunu sormaya devam ediyorlar. Bu süreç içerisinde ardi arkası gelmeyen uyarıcılar ile her geçen gün farklı kimlikler ve kimliklere dair yeni bilgiler edinen bireyler, bir taraftan özgürlük isteğinin dayanılmaz çekiciliği ile köklerinden bağlarını koparmaya çalışırken diğere taraftan da bunu yapmanın (yüzyıllardır atalarının da aradığı) mutluluğu getirip getirmeyeceğini merak ediyorlar. Bu paradoksal durum, anı yaşayarak ve sürekli değişerek, özellikle de kendilerine ait olmayan kimlik parçalarından kendilerine yeni kimlik yapıları üreterek mutluluk arayan bireylerin kendi kimliklerinin yanında diğere kimlikleri de tam anlamıyla keşfetmeden hayatlarını devam ettirmesine neden olmaktadır.

Bu durumun açıklanmasında Lévi-Strauss’un *Yaban Düşünce* (1994) adlı eserinde kullandığı “bricolage” kavramını farklı bir anlam yükleyerek ele alacağız. Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce*’de bilim ile bilim dışı ikiliğinden birincisine, “yaban düşünce” ve “bricolage” diğere ise “mühendis düşüncesi” (Girard, 2003: 303) demektedir. Lévi-Strauss’un kitabında bricolage (yaptakçı) kavramını kullanması ile birlikte yaptakçılık modadan (MacKenzie, 2017) edebiyata (Aktulum, 2007) müzikten görsel sanatlara kadar birçok alanda, hem teorik açıklamalarda kullanılmış hem de özellikle sanat alanında farklı bir akım halinde gelmiştir.

Aslına bakıldığında yaptakçılık dediğimiz durum sadece günümüz toplumlarına has bir özellik değildir. Geçmişte ve günümüzde de görülmektedir ve hatta sadece bireysel anlamda bir insan eylemi olarak da düşünülmemelidir. Bauman’ın (2000: 197) Lévi-Strauss’un bricolage kavramına atıfta bulunarak açıkladığı gibi “(h)er kültür kullanılabilen her şeyden yepyeni göstergeler çıkarır ve el altındaki, gösterge haline gelmeyi bekleyen her şeye de yepyeni anlamlar yükler...”

Lévi-Strauss’a göre “bricolage, işin uzmanı olmayan bir kişinin evinde onarım, düzeltme, vb. gibi belirli işleri yapması, *bricoleur* aynı işi belirten eylem, *bricoleur* de bu eylemi gerçekleştiren kişidir” (Lévi-Strauss, 1994: 42) . Kısaca yaptakçılık, elde bulunanlarla yeni bir yapı oluşturmaktır (www.merriam-webster.com, 19.05.2019).

Yaptakçı(nın) araç evreni kapalıdır, oyununun kuralı da yapacağını "elde bulunanlarla" yani her an sınırlı sayıda, üstelik ayrışık araç ve gereçlerle yapmaya çalışmaktır, çünkü elindeki bütünün bileşimi ne o dakikanın tasarısıyla bağıntılıdır ne de herhangi bir özel tasarıyla (...) Öyleyse

yaptakçının araçlarının bütünü bir tasarıyla tanımlanamaz (...) (Yaptakçılık için kullanılan malzemeler) yaptakçılık düşkünü kişinin kendi deyimiyle, "Nasıl olsa bir işe yarar" ilkesi uyarınca toplanıp saklanmıştır. Bu türlü öğeler ancak yarım olarak özgülleşmiştir. (Lévi-Strauss, 1994: 43)

Her ne kadar Lévi-Strauss *Yaban Düşünce'de*, yaptakçı için olumlu bir bakış açısına sahip olsa ve yaptakçıyı mühendis ile karşılaştırarak aralarındaki benzerlikleri, farklılıkları göstermeye çalışsa da bu makalede, yaptakçı kavramı "farklı kimliklerden aldıkları parçalar ve/ya elinin altındaki kimlik parçaları ile yeni bir kimlik üreten" kişi anlamında ele alınmıştır.

Yaptakçılık, kullanılmış ve/veya yeni, birbirinden farklı parçaları birleştirmek ve bunlardan yeni bir bütün ortaya çıkarmak (MacKenzie 2017:123) olarak ele alındığında günümüz (ve belki de tüm insanlık tarihi boyunca) akışkan kimliklerinin de aynı motivasyonla hayat bulduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak:

Düğününde yabancı müzik eşliğinde küp kıran gelinleri; Ramazan ayında evinin bir köşesine, üzerinde ayetlerin yazılı olduğu süslerin, altında hediye paketlerinin olduğu "ramazan ağacı" diken kadınları (<https://onedio.com>, 14.05.2019); yine "instagram hikâyelerine Ramazan ayına özel kamera efekti ekleyen" erkekleri (<https://twitter.com>, 14.05.2019); top sakal eşliğinde tespih çeken gençleri; camide telefonundaki yeşil pop müziği çalan telefonunu sessize alan yaşlıları; banka reklamlarında oynayan sosyalistleri; bayram namazlarına ve bazen de Cuma namazlarına giden komünistleri görmek mümkün olmaktadır.

Bu karakterler, yaptakçı kimlik sahiplerinin ya da kimlik arayışı içinde olan bireylerin ellerinin altındakilerle yeni bir yapı oluşturma gayretlerinin somutlaşmış uç örnekleridir. Bunlar, biraz kendi geleneklerinden, biraz modern batı kültüründen, biraz okuduklarından, biraz dininden biraz da fırsatını buldukça modern yaşlılarından alınan parçalarla birleştirilen ve bir bütün haline getirilmeye çalışılan kimliklerdir.

Burada sorun teşkil eden durum, bireylerin yaptakçılık yapması değil edebiyat, mimari ve sanat alanlarında görülen yaptakçılık uygulamalarından da beklendiği gibi yaptakçının bir yeterliliğe sahip olmamasıdır. Belki edebiyat ve sanat alanlarında görülen yaptakçılık uygulamalarındaki hatalar maruz görülebilir; fakat kimlik yaptakçılığında yapılan hatalar bireylerin kimlik krizi yaşamalarına, kutuplaşmalarına, radikalleşmelerine ve bütün bunlara bağlı olarak sosyo-psikolojik sorunlar yaşamalarına ve kültürel emperyalizmin dişlileri aralarında

sıkışmalarına neden olabilir. Bunun önüne geçmek için de günümüz dünyasında sınırsız kimlik parçalarına ulaşma konusunda hiç zorlanmayan yaptakçının gerekli yeterliliğe sahip olması gerekir. Sonuçta, yaptakçının ortaya çıkarmaya çalıştığı yeni yapının ya da anlamın etkinliği de MacKenzie'nin (2017:123) belirttiği gibi yaptakçının yetenek, zekâ, kültür, bilgi ve sahip olduğu kaynaklar gibi özelliklerine bağlıdır.

O halde sanat, edebiyat, ekonomi gibi birçok alanda yaptakçılık için gerekli görülen “yeterlilik”, kimlik yaptakçıları için de gereklidir. Kimlik oluşturma ve kimliğin dönüşüm sürecinde böyle bir yeterliliğe sahip olmayan, daha önce biriktirdikleri, elinin altında bulunan ya da kendisine verilen kimlik parçaları ile bir kimlik oluşturmaya çalışan ve bunda çok da başarılı olamayan bireyler vardır. Eğer bütün bireyler, bir kimlik arayışındaysa ve günümüz dünyasında bireyler; akışkan, değişken, sabit kalamayan kimliklere sahiplerse ve bunların yanında kimliklerinin oluşum ve değişim süreçleri içerisinde sürekli ve sınırsız bir biçimde farklı kimliklerle etkileşim halinde bulunuyorsa bu bireylerin hem kendi kimlikleri hem de yaptakçılık yapma ihtimalleri olan diğer kimlikler de dâhil olmak üzere bütün kimlikler hakkında belirli bir bilgi birikimine ve bakış açısına sahip olması gerekmektedir. Bu gerekliliğin sağlanabilmesi için de önerimiz, toplumsal kimlik okuryazarlığı kavramının kullanılmasıdır.

4. Toplumsal Kimlik Okuryazarlığı

Son dönemlerde popüler bir kavram olan “okuryazarlık” kavramı birçok alanda kendisine yer bulmaktadır. Medya okuryazarlığı (Hobbs, 2004), finansal okuryazarlık (Gökmen, 2012), dijital okuryazarlık (Ng, 2012), pedagojik okuryazarlık (Usta ve Karakuş, 2016), bilgi okuryazarlığı (Kurbanoğlu, 2010), sağlık okuryazarlığı (Aslantekin ve Yumrutaş, 2014) ve bilimsel okuryazarlık (Turgut, 2007) gibi birçok kavramsallaştırma ile farklı alanlardaki yeterliliklere dikkat çekilmeye çalışılmaktadır.

Bütün bu kavramsallaştırmalarda, üzerinde durulan temel noktanın, okuryazarlığın bir konu hakkında sadece yüzeysel bilgi sahibi olmak yerine, ilgili alanda bir beceri sahibi olmayı ifade etmek olduğu görülmektedir. Örneğin bireyler okuma yazma bildikleri için medyadan gelen mesajları alabilirler fakat bu durum onların medya alanında bir okuryazar olduğunu göstermez. Medya okuryazarlığı bireylerin “büyük çeşitlilik gösteren formlardaki mesajlara ulaşma, bunları çözümleme, değerlendirme ve iletme yeteneği” (Hobbs, 2004:122) olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan yine günümüzün popüler okuryazarlık türlerinden biri olan finansal okuryazarlık, bireylerin “finansal ürünler ve

kavramlar hakkında finansal tüketicilerin bilgilendirilmesini veya finansal risk ve çeşitli alternatifler arasında tercih yapabilecek farkındalığa sahip olmasını temin ederek finansal refahını artırma süreci” (Kılıç ve Ata, 2015:130) olarak tanımlanmaktadır.

Bu iki örnekte de görülebileceği gibi okuryazarlık bir konu hakkında bilgi sahibi olmaktan farklı bir durumdur. Okuryazarlık olarak adlandırılan yeterliliklerde, sadece yeni gelen ya da var olan bilgilerin kod çözümü ve eşleştirilmesi yapılmaz. Okuryazarlıkta aynı zamanda bir anlamlandırma söz konusudur. Okuryazarlığın da belirli dereceleri vardır ve bu açıdan okuryazarlık geliştirilebilir bir beceri olarak kabul edilmektedir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010).

Diğer okuryazarlık alanlarına ait tanımlamalara bakıldığında, her alanın kendine uygun bir tanımlama yaptığı görülmektedir. Fakat bütün tanımlamalardaki ana vurgu, okuryazarlığın geliştirilebilir ve eğitimle ilerletilebilir bir yeterlilik ve beceri olduğudur. Bu bilgilerden yola çıkarak toplumsal kimlik okuryazarlığı tanımını şu şekilde yapmak mümkündür:

Toplumsal kimlik okuryazarlığı, toplumsal kimlikleri; tanıma, anlama, çözümlenme; kimlikler arasındaki farklılıkları, uyumsuzlukları ve benzerlikleri fark etme ve bunları kabullenme; diğer kimliklerle sağlıklı ilişkiler yürütebilme; kendi kimliğini oluşturma ve dönüştürme noktasında karşılaştığı sorunlarla baş edebilme ve sorunları çözebilme yeterliliğidir. Toplumsal kimlik okuryazarlığı bireylerin hem iç gruplarına hem de dış gruplarına ait kimlikler hakkındaki farkındalıklarıyla ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında kavram, bireylerin bireysel ve kolektif kimlikler ile dış gruplarına ait kimlikler ile yürüttükleri ilişkilerdeki yeterlilikler üzerinden önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılık gibi birçok konuyu da ilgilendirmektedir.

Toplumsal kimlik okuryazarlığı farklı türde bilgi ve beceri gerektiren bir yeterlilik alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle toplumsal kimlik okuryazarlığına sahip birey hem kendi kimliği hem de diğer kimlikler ile ilgili bilgiye sahiptir. Günümüz dünyasındaki kimlik çeşitliliği dikkate alındığında bireylerin bütün kimlikleri tanımalarının çok da mümkün olmadığı kabul edilebilir. Fakat kimlik okuryazarlığına sahip bireyler, kimlikler hakkında tarafsız kaynaklardan veya tarafsız bir bakış açısıyla bilgi toplama yeterliliğine sahip olduğundan yeni karşılaştığı kimlikler hakkında da kısa zaman içerisinde yeterli bilgi sahibi olabilmekte ve kimlik sahibinin dini, kültürel, ideolojik vb. düşüncelerinin yaşam tarzlarına nasıl ve neden yansındığını fark edebilmektedir. Örneğin yeni karşılaştığı bir insanın, saç kesim modelinin veya evine astığı halının

üzerindeki hayvan figürünün onun dini değerleri ile ilişkili olduğunu, yaptırdığı dövmenin ideolojisiyle ilgili olduğunu anlayabilmektedir. Bunun yanında toplumsal kimlik okuryazarı, kendisinin Müslüman olduğunu kabul eden ve buna uygun davranışlar sergilemeye çalışan birinin, bereket, şans, bolluk vb. getirmesi için evinin bir köşesine koyduğu fil figürlerinin Feng Shui'den geldiğini ve aslında onun Müslüman kimliği ile çeliştiğini de fark edebilir.

Diğer taraftan sahip olduğu yeterlilikler toplumsal kimlik okuryazarının, kimlikler arasındaki farklılıklarını görmesini ve en önemlisi de kimlikler arasındaki farklılıkları kabul etmesini, onlara saygı göstermesini ve ilgili kimlikler ile sağlıklı ilişkiler kurabilmesini sağlamaktadır. Hemen belirtilmesi gerekir ki sağlıklı ilişki kurmak sadece o kimlikler ile birincil ya da yakın ilişki kurmak anlamına gelmemektedir. Bazı durumlarda farklı kimliklerle ilişki kurmamak ya da farklı kimliklere kendi kimlik özelliklerinden dolayı mesafeli durmak da sağlıklı bir ilişki anlamına gelebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal kimlik okuryazarlarının sayısının artması, dünyanın en büyük sorunlarından biri olan ayrımcılık ve ayrımcılığa bağlı olarak gerçekleşen bütün insanlık dışı eylemlerin de azalmasına katkı sağlayacaktır.

Toplumsal kimlik okuryazarı, kimlikler arası farklılıklara bilgi, kavrayış ve saygı çerçevesinde yaklaştığında ve bu farkındalığı kazandığında kendi kimlik oluşum ve dönüşüm sürecinde de çok büyük sorunlar yaşamamaktadır. Farklı kimliklerin, dini, siyasi, ideolojik, tarihi vb. noktalarda birbirleri ile paralelliklerini ve/veya uyumsuzluklarını gören okuryazar, bunlara uygun bir kolaj çalışması yapabilmekte ve kimlikler arasındaki gelgitlerden kaynaklanan bocalamaları yaşamamaktadır.

Diğer taraftan toplumsal kimlik okuryazarlığına sahip bireylerin sayısının artması ile birlikte, milli kimlik de korunabilecektir. Milli kimlik kavramı karmaşık ve soyut bir kavram olarak değerlendirilse de milli kimliği oluşturan toprak, tarihi bellek, fertler için ortak yasa ve görevler, ortak ekonomi gibi temel özelliklerin yanında en önemli özelliklerden bir de “ortak bir kitlesel kamu kültürü”dür (Smith, 1994: 31- 32). Her ne kadar küreselleşmenin etkileri ile birbirine benzer yaşamlar ve kültürler normal olarak kabul edilse de günümüz dünyasında “değerler sisteminin batılı olmayan kültürlere göre daha üstün ve tercih edilir olduğu varsayımına dayanan batılı kültür anlayışı” (Bilton vd. 2008: 334) olarak tanımlanan kültürel emperyalizmin izleri medyada, tüketim ilişkilerinde, kısacası bütün bir gündelik yaşam çerçevesi içerisinde görülmektedir. Bu durum Batılı olmayan kültürlerin ve buna bağlı olarak kimliklerin zarar görmesine ya da hızlı bir değişim süreci ile özlerini kaybetmelerine de neden olmaktadır. Günümüz dünyasında bütün kimlikler ve kültürler bir

tehdit altında bulunuyor olsa da Larrain'in (1995: 228) de vurguladığı gibi özellikle üçüncü dünya ülkelerinin ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin de kimlik sorunlarının farkında olması gerekmektedir. Çünkü güçlü bloklarca dışlanan, batı kaynaklı kültürler vasıtasıyla etki altına alınmaya çalışılan toplumların yine bu bloklarca bölünmüş bir dünyada yok olması çok da zor değildir.

O halde toplumsal kimlik okuryazarı, aynı zamanda kültürel emperyalizm tehditlerine ve uygulamalarına karşı da bir donanıma sahiptir. Bu durum beraberinde, bireyin bir kültürel emperyalist ve/veya emperyalist faaliyetler içinde olmasına da engel olmaktadır.

5. Sonuç

İnsan, varlığının başlangıcını, sonunu ya da sonucunu ararken aslında hep kendisini aramaktadır. Bu kimlik arayışı ya da arayış sorunu; davranış biçimlerinin ve kalıplarının daha belirgin olması, daha homojen bir toplum içinde yaşanılması, daha az mobilite gibi nedenlerden dolayı modern öncesi toplumlarda yaşayan bireylerde nispeten daha az hasara yol açıyordu. Günümüz dünyasında ise tüketim kültürü, yüksek hızlı toplumsal değişim, zamansal ve mekânsal hareket kolaylıkları, aile yapısının dönüşümü, sekülerleşme, bireyselleşme gibi olgular, insanların güvenliklerinden ödün vermelerine neden olsa bile değişimi ve farklılığı kutsallaştırmasına neden olmuştur. Bütün bunların yanında günümüzde, sürekli değişmek ve farklı olmak isteyen bireylerin önünde daha önce dünyanın karşılaşmadığı büyüklükte, ulaşılması oldukça kolay bir kimlik skalası da bulunmaktadır. Hem milli ya da kolektif kimlikleri ile varlıklarını sürdüren hem de özel ve farklı olmaya çalışan bireyler, sahip oldukları bilgi birikimleri ya da ellerinin altındakiler ile kendileri için kimlik yaptakçılığı yapmaktadır. Yaptakçılık süreci içerisinde herkes kendi bilgi, beceri, zekâ, deneyim ve yeteneğine göre başarılı olacağından yaptakçının kimlik gibi elzem bir konuda donanıma sahip olması da önemlidir.

İşte çalışma, bu noktada toplumsal kimlik okuryazarlığı kavramından yola çıkarak birçok alanda olduğu gibi kimlik alanında da bireylerin belirli bir eğitim ya da deneyim sürecinden geçerek kimlikler hakkında kendilerine bir yol gösterebilecek bilgiye ve donanıma sahip olabileceğini savunmaktadır. Toplumsal kimlik okuryazarının sahip olduğu bilgi, beceri ve yeterlilikler sadece bireysel olarak insanların kimlik arayışlarında mutlu olmalarını sağlamayacak aynı zamanda kalıp yargı, önyargı ve ayrımcılık gibi durumların da azalmasına katkı sağlayacaktır. Bunların yanında toplumsal kimlik okuryazarlığının artması sayesinde sadece ekonomik değil kültürel alanda da yürütülen emperyalizm

uygulamalarının önlenmesine katkı sağlanacaktır. Yine okuryazar sayısındaki artış toplumların milli kimlikleri ile barışık, diğer kimliklere de saygılı bir şekilde örgütlenmelerine destek sağlayacaktır.

Toplumsal kimlik okuryazarlığı medya okuryazarlığı, finansal okuryazarlık gibi diğer okuryazarlık alanları ile bağlantılı bir konudur. Bir alandaki yeterlilik diğer alanlardaki yeterlilikleri olumlu yönde desteklemektedir. Bu açıdan ele alındığında toplumsal kimlik okuryazarlığında tarih, siyaset, psikoloji, ekonomi, antropoloji, ilahiyat ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerin bireylere yapacağı katkı tartışılmazdır. Aslında günümüzde yapılan başarısız kimlik yaptakılığı örneklerine bakıldığında en büyük sorunun yeterli bilgi sahibi olmadan kimlik parçalarının birleştirilmeye ve üretilmeye çalışılmasından kaynaklandığı görülmektedir. Sorgulanmadan, eleştirilmeden ve araştırılmadan bir araya getirilmeye çalışılan kimlik parçalarından sloganlaştırılan ve kutsallaştırılan içi boşaltılmış kimlikler üretilmekte ve bu yapılanlar da toplumsal kimlik okuryazarlığında felsefe disiplininin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan okuryazarlıkta sadece akademik ve formel eğitim alanında değil bireylerin uygun rol modelleri bulmaları, farklılıkları ve benzerlikleri görmeleri noktasında gündelik yaşam pratiklerinin de önemli olduğu vurgulanmalıdır.

Toplumsal kimlik okuryazarlığı kavramı yeni bir kavramdır. Bu okuryazarlık alanı ile ilgili bir literatür bulunmamaktadır. Bunun yanında milli, dini ve/veya siyasi bir kimlik kurgusu oluşturmaya çalışan ve burada açıklanmaya çalışıldığı şekliyle bir okuryazarlık yetisi kazandırma amacı taşımayan formel eğitim programları göz ardı edildiğinde dünyada toplumsal kimlik okuryazarlığı oluşturmaya yönelik formel bir eğitimin bulunmadığı da görülmektedir.

Sonuç olarak, bu makale toplumsal kimlik okuryazarlığı konusunda kuramsal bir giriş niteliği taşımaktadır. Makalenin, toplumsal kimlik okuryazarlığına dair ölçek geliştirme, eğitim programları ya da modelleri geliştirme, diğer okuryazarlık alanları ile somut ilişkiler kurma vb. noktalarda bundan sonra yapılacak olan çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Kaynaklar

- Aktulum, K. (2007), *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- Aslantekin, F. ve Yumrutaş, M. (2014), Sağlık Okuryazarlığı ve Ölçümü, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(4), s.327-334.

- Atkinson, R. L., Smith, E. E., Nolen-Hoeksema, S., Fredrickson, B. ve Loftus, G.R. (2012), *Psikolojiye Giriş*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Bauman, Z. (2000), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, çev. İ. Türkmen, Ayrıntı, İstanbul.
- Bauman, Z. (2010), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul.
- Bauman, Z. (2018), *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*, çev. İ. Türkmen, Ayrıntı, İstanbul.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2016), *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi*, çev. M.D. Dereli, Heretik Yayınları, Ankara.
- Bilgin, N. (2007), *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2008), *Sosyoloji*, çev. K. Inat, Y. Kartal, N. Özkale, K. Toraman, Y. Özkan Y. ve AR. Güngen, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Chambers, I. (2014), *Göç, Kültür, Kimlik*, çev. İ. Türkmen ve M. Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Erikson, E. H. (2014), *İnsanın 8 Evresi*, çev. G. Akkaya, Okyanus Yayınları, İstanbul.
- Gerrig, R. J. ve Zimbardo, P. G. (2017), *Psikolojiye Giriş: Psikoloji ve Yaşam*, çev. G. Sart, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Giddens, A. (1994), *Modernliğin Sonuçları*, çev. E. Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Girard, R. (2003), *Şiddet ve Kutsal*, çev. N. Alpay, Kanat, İstanbul.
- Gökmen, H. (2012), *Finansal Okuryazarlık*, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, B. (1996), *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hobbs, R. (2004), Medya Okuryazarlığı Hareketinde Yedi Büyük Tartışma, *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 37(1), s.122-140.
- <https://onedio.com/haber/ramazan-ayi-icin-yeni-bir-dekorasyon-fikri-olarak-ortaya-cikan-ve-tartismalara-yol-acan-ramazan-agaclari-872089> (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

- <https://twitter.com/ensonhaber/status/1127863148306788353?s=12>
(Erişim Tarihi: 14.05.2019).
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bricolage> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).
- Kılıç, Y. ve Ata, H. A. (2015), Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), s.129-150.
- Kurbanoğlu, S. S. (2010), Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz, *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), s.723-747.
- Kurudayıoğlu, M. ve Tüzel, S. (2010), 21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (28), s.283-298.
- Larrain, J. (1995), İdeoloji ve Kültürel Kimlik. çev. N. N. Domanıç, Sarmal, İstanbul.
- Lévi-Strauss, C. (1994), *Yaban Düşünce*, çev. T. Yücel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Maalouf, A. (2000), *Ölimcül Kimlikler*, çev. A. Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- MacKenzie, M. (2017), *İzmler. Modayı Anlamak*, Hayal Perest Yayınevi, İstanbul.
- Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü, Bilim ve Sanat, Ankara.
- Ng, W. (2012), Can We Teach Digital Natives Digital Literacy?, *Computers & Education*, 59(3), s.1065-1078.
- Onur, B. (2006), *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Oskay, Ü. (1982), *Müzik ve Yabancılaşma: Aristo, Huizinga ve Adorno Açısından Bir Ön Çalışma*, Dost Kitabevi, İstanbul.
- Öztürk, Y. (2007), Tarih ve Kimlik, *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 2(1), s.1-25.
- Smith, A.D. (1994), *Milli Kimlik*, çev. B. S. Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Touraine, A. (2002), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. H. Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Turgut, H. (2007), Herkes İçin Bilimsel Okuryazarlık, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(2), s.233-256.
- Usta, M. E., ve Karakuş, M. (2016), Pedagojik Okuryazarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Kastamonu Education Journal*, 24(1), s.133-146.